

RAQAMLI MULOQOTDA TINISH BELGILARI VA EMOJILARNING PRAGMATIK VAZIFALARI

Nasrullayev Javohirxon Ravshanxonovich

*Samarqand davlat chet tillar instituti xalqaro hamkorlik bo'yicha prorektori,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.*

Annotatsiya: Maqolada messenjer va ijtimoiy tarmoq yozishmalarida tinish belgilari hamda emoji-larning pragmatik vazifalari tahlil qilinadi. Nuqta, undov, ko'p nuqta, savol belgisi, takroriy belgilar va emoji-larning faqat grammatik chegarani emas, balki ohang, munosabat, hazil, yumshatish, rozilik va muloqotni yakunlash kabi ma'nolarni ham ifodalashi ko'rsatiladi. Raqamli yozishmada qisqa jumlaning oxiridagi nuqta, takrorlangan undov yoki tabassum emoji-si turli kontekstlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Mazkur hodisalar internet lingvistikasi va kompyuter vositasidagi diskurs nuqtayi nazaridan yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli muloqot, internet lingvistikasi, emoji, punktuatsiya, pragmatika, kompyuter vositasidagi diskurs, ohang.

Raqamli muloqot yozma va og'zaki nutq xususiyatlarini birlashtirgan alohida kommunikativ muhitni yuzaga keltirdi. Messenjer, elektron chat va ijtimoiy tarmoqdagi xabarlar yozma shaklda bo'lsa-da, ular ko'pincha tezkor dialog, navbat almashinuvi va bevosita hissiy javobga asoslanadi. Yuz ifodasi, ovoz ohangi va imo-ishora ko'rinmaydigan bunday muhitda foydalanuvchilar munosabatni qo'shimcha grafik vositalar orqali bildiradilar. Tinish belgilarining takrorlanishi, katta harflar, emoji-lar va xabarni bo'lib yuborish shu vazifani bajaradi. Internet lingvistikasi ushbu shakllarni "til me'yorining buzilishi" sifatida emas, yangi kommunikativ sharoitga moslashgan vositalar sifatida tahlil qiladi [1].

An'anaviy yozuvda nuqta gapning tugaganini bildiradi. Raqamli dialogda esa xabarning yuborilishi o'ziyoq chegarani ko'rsatgani sababli nuqta qo'shimcha pragmatik ma'no olishi mumkin. Masalan, "Mayli" va "Mayli." xabarlari grammatik jihatdan bir xil mazmunga ega, biroq ikkinchi shakl ayrim vaziyatlarda qat'iylik, sovuqqonlik yoki suhbatni yakunlash ohangini hosil qiladi. Bunday talqin universal emas: rasmiy yozishmada nuqta oddiy me'yoriy belgi bo'lib qoladi, do'stona tezkor chatda esa u hissiy masofani kuchaytirishi mumkin. Demak, raqamli punktuatsiyaning ma'nosi belgining o'zidan emas, kanal, munosabat va oldingi xabarlar ketma-ketligidan kelib chiqadi.

Undov belgisi raqamli yozishmada quvonch, ragʻbat, hayrat, buyruq yoki norozilikni kuchaytiradi. “Rahmat!” shakli iliq minnatdorlikni, “Rahmat!!!” esa kuchli hissiylikni bildirishi mumkin. Biroq xizmat yozishmasida belgining koʻp takrorlanishi ortiqcha bosim yoki keskinlik sifatida qabul qilinadi. Savol belgisida ham shunday holat kuzatiladi: “Kelasizmi?” odatiy savol boʻlsa, “Kelasizmi??” shoshiltirish, tushunmovchilik yoki norozilik ohangini yuzaga chiqarishi mumkin. “Nega javob bermadingiz???” shaklida takroriy belgi leksik mazmundan tashqari kuchli talabni ham yetkazadi. Shu sababli bir xil grafik unsur turli janr va munosabatlarda boshqa-boshqa illokutiv kuchga ega boʻladi.

Koʻp nuqta raqamli suhbatda fikrning tugallanmaganligi, ikkilanish, kinoya, kutilayotgan davom yoki noqulay pauzani ifodalaydi. “Bilmadim...” shakli oddiy bilmaslikdan tashqari ishonchsizlik yoki suhbatni davom ettirish istagini bildirishi mumkin. “Yaxshi...” javobi esa kontekstga qarab rozi boʻlmasdan qabul qilish, hafsalasizlik yoki yashirin eʼtiroz sifatida talqin qilinadi. Xabarni bir necha qisqa boʻlakka ajratish ham ritm yaratadi: “Men / bugun / bora olmayman” shaklida har bir boʻlak alohida urgʻu oladi. Kompyuter vositasidagi diskurs tahlili bunday strukturani dialogik navbat va vaqt omili bilan birga oʻrganadi [2].

Emoji koʻpincha hissiyot belgisi deb tushuniladi, ammo uning funksiyasi bundan kengroq. Dresner va Herring emojilar xabarning illokutiv kuchini koʻrsatishi, yaʼni jumlaning hazil, yumshatish, iltimos yoki kinoya sifatida talqin qilinishiga yordam berishini asoslaydi [3]. Masalan, “Yana kech qoldingiz 😊” xabari tabassum emojisisiz tanbeh sifatida, emoji bilan esa yumshoq hazil yoki doʻstona eslatma sifatida qabul qilinishi mumkin. “Boʻldi 👍” shaklida bosh barmoq belgisi rozilik va vazifaning qabul qilinganini bildiradi. Yurak, qarsak yoki kulgi emojilari esa alohida soʻz oʻrnida kelib, baholash aktini bajarishi mumkin. Tadqiqotlar emoji va stikerlarning asta-sekin konvensionallashib, ayrim kontekstlarda tilga oʻxshash vazifa bajarishini koʻrsatadi [4].

Emoji va punktuatsiya maʼnosi foydalanuvchilar oʻrtasida har doim ham bir xil emas. Bir avlod yoki guruh uchun neytral boʻlgan belgi boshqasi uchun kinoyali yoki sovuq koʻrinishi mumkin. Masalan, bosh barmoq emojisi ayrim yozishmalarda “qabul qilindi” degan ixcham javob, boshqa vaziyatda esa suhbatni keskin yopish sifatida talqin qilinadi. Tabassum emojisi samimiylik, rasmiy masofani kamaytirish yoki yashirin kinoyani anglatishi mumkin. Shuningdek, turli platformalarda grafik dizaynning farqlanishi hissiy maʼnoni oʻzgartiradi. Shu sababli raqamli belgilarni tahlil qilishda faqat lugʻaviy “maʼno” emas, joʻnatuvchi, qabul qiluvchi, platforma va mulqot tarixini hisobga olish zarur.

Do'stona chat, o'quv guruhi, xizmat yozishmasi va ommaviy izohlar bir xil raqamli vositalardan turlicha foydalanadi. Do'stona suhbatda takroriy harflar, emoji va qisqa xabarlar tabiiy bo'lishi mumkin: "Zo'r-kuuu 😊". Akademik yoki xizmat yozishmasida esa ma'no aniqligi va xolis ohang ustun turadi. Bunday vaziyatda bitta mos emoji iliqlikni oshirishi mumkin, ammo belgilar ko'pligi matnning jiddiyligini kamaytiradi. Raqamli savodxonlik faqat texnik ko'nikma emas, balki qaysi janrda qaysi grafik vosita me'yoriy ekanini bilishdir. Kommunikant o'z xabarining so'zma-so'z mazmuni bilan birga uning ehtimoliy ohangini ham nazorat qilishi lozim.

Raqamli muloqotda tinish belgilari va emojilar grammatik yoki bezak unsuri bilan cheklanmaydi. Ular ohangni belgilaydi, hissiy munosabatni ko'rsatadi, xabarni yumshatadi yoki kuchaytiradi, suhbat navbatini boshqaradi va ayrim hollarda mustaqil nutq akti vazifasini bajaradi. Nuqta, ko'p nuqta, takroriy undov va emoji ma'nosi kontekst, janr hamda kommunikantlar o'rtasidagi munosabatga bog'liq. Shu bois internet tilini tahlil qilishda an'anaviy grammatika bilan birga pragmatik va diskursiv yondashuv ham zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. – London; New York: Routledge, 2011. – 192 p.
2. Herring S. C. Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior // Designing for Virtual Communities in the Service of Learning / ed. by S. Barab, R. Kling, J. H. Gray. – New York: Cambridge University Press, 2004. – P. 338–376.
3. Dresner E., Herring S. C. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force // Communication Theory. – 2010. – Vol. 20, No. 3. – P. 249–268.
4. Konrad A., Herring S. C., Choi D. Sticker and Emoji Use in Facebook Messenger: Implications for Graphicon Change // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2020. – Vol. 25, No. 3. – P. 217–235.
5. Thompson D., Filik R. Sarcasm in Written Communication: Emoticons are Efficient Markers of Intention // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2016. – Vol. 21, No. 2. – P. 105–120.
6. Baron N. S. Always On: Language in an Online and Mobile World. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 304 p.